

УДК 336.330

М. А. Андрєєв,

аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.50

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОЄМНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

M. Andreev,

PhD student, Kyiv national university of trade and economics

FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CLUSTERS AS A TOOL FOR THE INTRODUCTION OF SCIENCE-INTENSIVE TECHNOLOGIES

Статтю присвячено можливості створення інтелектуальних кластерів та їх фінансовому забезпеченню. Розкрито сутність наукоємних технологій. Визначено, що наукоємні технології є найбільш новими та прогресивними технологіями сучасності. Доведено, що саме розробкою та впровадженням наукоємних технологій повинні займатися заклади вищої освіти, науково-дослідні інститути та ін. Ця сфера не має достатнього рівня фінансування. Саме тому існує нагальна потреба створювати інтелектуальні кластери. В роботі проведений аналіз визначення "кластер", сформовано характерні його ознаки, угруповано найважливіші його показники. Розкрито сутність поняття "інтелектуального кластеру", "інтелектуальної компетентності", визначено їх характеристики. Встановлено, що впровадження кластерних технологій об'єднання підприємств сприяє зростанню ділової активності підприємницьких структур, поліпшенню інвестиційного клімату в країні, розвитку соціальних, економічних, інформаційних і інтеграційних систем, що, в свою чергу, дає імпульс для більш інтенсивного розвитку підприємництва, залучення інвестицій та економічного підйому територій. Запропоновано сучасні джерела фінансового забезпечення розробки інтелектуальних кластерів.

The article is devoted to the possibility of creating intellectual clusters and their financial support. The essence of hi-tech technologies is revealed. It is determined that high technology technologies are the newest and most progressive technologies of our time. It is known that the creation and development of such science-intensive technologies can today be engaged in highly intellectual people. However, it is known that the level of funding for such development and implementation by the state is extremely low. For the development and further life of institutions of higher education, research institutions, etc. It is necessary to unite, and one of such forms of unions can become the intellectual cluster. In the work the analysis of the definition of "cluster" was carried out, its characteristic features were formed, and its most important indicators were grouped. It has been established that the cluster as an integrated formation of enterprises, firms, organizations, institutions, whose activities are in the same sphere of business, is a global phenomenon. They exist both in developed and developing countries, as well as in transition economies. The essence of the concept of "intellectual cluster", "intellectual competence" is revealed, their characteristics are determined. It was also noted in the work that cluster development of the economy is a certain tool of business. It is determined that a market-oriented society forms the rules of the activities of its business entities through laws, relationships, banking sector, support institutes, etc. Therefore, the cluster existing within the framework of these rules is nothing more than a specially organized space that allows the development of large firms, small enterprises, suppliers (equipment, components, specialized services), infrastructure objects, research centers, universities and other organizations. At the same time, it is important that the cluster achieves first of all a synergistic effect, since the participation of competing enterprises becomes mutually beneficial. It was established that the introduction of cluster technologies of the enterprises' association contributes to the growth of business activity of business structures, improvement of the investment climate in the country, development of social, economic, information and integration systems, which, in turn, gives impetus to more intensive business development, attraction of investments and economic recovery of territories. The modern sources of financial support for the development of intellectual clusters are proposed.

Ключові слова: наукоємні технології, кластер, інтелектуальна компетентність, інтелектуальний кластер, фінансове забезпечення.

Key words: science-intensive technologies, cluster, intellectual competence, intellectual cluster, financial support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасної інформаційної економіки однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є інтелектуальна діяльність людини. Від обсягу накопи-

чених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації залежать ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес.

Світовий досвід показує необхідність та перспективність саме інтелектуальної моделі розвитку суспільства. Висококваліфіковані та високоінтелектуальні фахівці, зайняті у сфері високих технологій і є основним суспільним багатством розвинутих країн.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Вагомий вклад у розробку теоретичних засад поняття "інтелектуального кластеру" зробили як вітчизняні, так і закордонні вчені. До вітчизняних науковців, які досліджують проблеми розвитку кластерів в Україні, належать: Л.М. Бандоріна, І.В. Вишнякова, Л.М. Матросова, С. Мицюк, Л.В. Оболенцева, О.А. Чупайленко та ін. Серед закордонних ватро виділити М. Армстронга, Д. Белла, Е. Брукінга, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсона, Д. Клейна, Х. Макдональда, М. Мелоуна, Л. Пруска, П. Саллівана, К. Свейбі, Т. Стюарта.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз процесу створення інтелектуального кластеру та розгляд можливих джерел його фінансового забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальновідомо, що технологія (від грец. *τέχνη* — мистецтво, майстерність, уміння) — сукупність методів та інструментів для досягнення бажаного результату; метод перетворення даного в необхідне; спосіб виробництва.

Наукоємність — це один із показників, що характеризують технологію, що відображає ступінь її зв'язків з науковими дослідженнями і розробками. Є підстави вважати, що наукоємною є технологія, яка включає в себе обсяги наукових досліджень і розробок, що перевищують середнє значення цього показника в певній галузі.

Згідно із Законом України "Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій" високі наукоємні технології — технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості [1].

Наукоємні технології є найбільш новими та прогресивними технологіями сучасності. Це нанотехнології, за допомогою яких можливо створювати штучні атоми, квантові дроти, квантові кристали, котрі можуть бути використані як деталі молекулярних процесорів. На базі останніх будуть створюватися дедалі могутніші системи штучного інтелекту, котрі згодом будуть управляти наноасемблерами, здатними збирати із атомів будь-які речовини. Це також технології виробництва нейрочипів для імплантування в тіла живих істот; технології, що впливають на геноми з метою конструювання трансгенних істот, котрих до цього не існувало в природі; наномедичні технології [2, с. 16].

Відомо, що створенням і розробкою таких наукоємних технологій на сьогодні можуть займатися високоінтелектуальні люди. Але відомо, що рівень фінан-

сування таких розробок та впроваджень з боку держави надзвичайно низький. Для розвитку і подальшого життя закладам вищої освіти, науково-дослідним установам і т.п. необхідно об'єднуватися, і однією з таких форм об'єднань може стати саме інтелектуальний кластер.

Кластер як інтегровані утворення підприємств, фірм, організацій, установ, діяльність яких знаходиться в одній сфері бізнесу, є глобальним явищем. Вони існують як у розвинутих, так країнах, що розвиваються, а також у країнах з перехідною економікою.

На сьогодні у фаховій літературі визначення поняття має часткові розбіжності, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів та компонентів в єдине ціле для виконання взаємодії певної функції або реалізації певної мети.

Необхідно відзначити, що кластерний розвиток економіки — це певний інструмент бізнесу. Ринково орієнтоване суспільство формує правила діяльності своїх господарюючих суб'єктів через закони, взаємини, банківський сектор, інститути підтримки і т.д. Тому кластер, існуючий в рамках цих правил, — це ні що інше, як особливим чином організований простір, який дозволяє успішно розвиватися великим фірмам, малим підприємствам, постачальникам (обладнання, комплектуючих, спеціалізованих послуг), об'єктів інфраструктури, науково-дослідним центрам, вузам і іншим організаціям. При цьому важливо, що в кластері досягається насамперед синергетичний ефект, оскільки участь конкуруючих підприємств стає взаємовигідною [3].

Кластери можна ідентифікувати як групу фірм учасників того чи іншого ринку, що об'єдналися на основі довгострокових контрактів з метою ефективного використання ресурсів і специфічних переваг для спільної реалізації підприємницьких проектів. Використовуючи переважно горизонтальні зв'язки, спеціалізацію і доповнюючи один одного, вони отримують можливість для досягнення більш високих результатів.

Відмітна риса кластера — цільова підприємницька діяльність. У рамках кластера об'єднуються не тільки виробничий, але і інноваційний бізнес, комплексне управління якістю продукції, сервісне обслуговування. Об'єднання зусиль підприємців, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території дає значні переваги в конкурентній боротьбі, сприяє раціоналізації виробничо-ринкових процесів, перерозподілу ризиків і проведення гнучкої політики, необхідної в умовах мінливої кон'юнктури. Таке об'єднання зусиль у розвинутих країнах виявилось досить ефективним.

Слід зазначити, що кластери створюють умови для залучення інвестицій, оскільки необхідні для їх освіти ініціатива, інновації, інтеграція, інформація, інтерес є необхідними складовими для залучення інвесторів.

Впровадження кластерних технологій об'єднання підприємств сприяє зростанню ділової активності підприємницьких структур, поліпшенню інвестиційного клімату в країні, розвитку соціальних, економічних, інформаційних і інтеграційних систем, що, в свою чергу, дає імпульс для більш інтенсивного розвитку підпри-

мництва, залучення інвестицій та економічного підйому територій.

Головним завданням впровадження кластерної моделі є зміна психології підприємців, розуміння ними можливості чесного, відкритого і взаємовигідного співробітництва всіх учасників кластерного об'єднання заради спільної економічної вигоди.

Кластер може включати велику або малу кількість підприємств, а також великі і малі підприємства в різному співвідношенні. Він є тією "ареною", на якій здійснюється реальна взаємодія між місцевими підприємницькими структурами, а також між підприємницькими структурами та іншими інститутами.

Характерні ознаки кластерів можна звести до 12 показників:

- можливості з дослідження і розвитку;
- кваліфікація робочої сили;
- розвиток трудового потенціалу;
- близькість постачальників;
- наявність капіталу;
- доступ до спеціалізованих послуг;
- відносини з постачальниками обладнання;
- асоціюються структури;
- інтенсивність формування мереж;
- підприємницька енергія;
- інновації і навчання;
- колективне бачення і керівництво [3].

Найбільш розвинені кластери мають п'ять важливих показників, перші три з яких можуть розглядатися в якості стартових передумов для формування кластерів.

1. Наявність конкурентоспроможних підприємств.

Ключовою умовою для розвитку кластера є наявність конкурентоспроможних на ринку підприємств в кластері. Концентрація зайнятості на депресивних підприємствах може бути передумовою для формування і розвитку кластера, але не є критерієм його наявності. В якості індикаторів конкурентоспроможності можуть розглядатися: відносно високий рівень продуктивності компаній і секторів, що входять в кластер; високий рівень експорту продукції і послуг; високі економічні показники діяльності компаній (такі як прибутковість, акціонерна вартість).

2. Наявність конкурентних переваг для розвитку кластера.

Наприклад, вигідне географічне положення; доступ до сировини; наявність спеціалізованих людських ресурсів, постачальників комплектуючих і пов'язаних послуг, спеціалізованих навчальних закладів та освітніх програм, спеціалізованих організацій, які проводять НДДКР, необхідної інфраструктури та інші фактори. В якості індикаторів конкурентних переваг території можуть розглядатися: порівняно високий рівень залучених іноземних інвестицій на рівні підприємств або секторів, що входять у кластер.

3. Географічна концентрація і близькість.

Ключові учасники кластерів знаходяться в географічній близькості один до одного і мають можливості для активної взаємодії. Географічний масштаб може варіюватися від типу і особливостей кластера і охоплювати один або кілька регіонів держави. В якості індикаторів географічної концентрації можуть розглядатися

різні показники, що характеризують високий рівень спеціалізації даного регіону.

4. Широкий набір учасників і наявність "критичної маси".

Кластер може складатися з компаній, що виробляють кінцеву продукцію і послуги, як правило, що експортуються за межі, системи постачальників комплектуючих, устаткування, спеціалізованих послуг, а також професійних освітніх установ, НДІ та інших підтримуючих організацій. В якості індикаторів можуть розглядатися показники, що характеризують високий рівень зайнятості на підприємствах і в секторах, що входять в кластер, кількість компаній і організацій відносяться до секторів, які входять в кластер.

5. Наявність зв'язків і взаємодії між учасниками кластерів.

Одним з ключових факторів успіху для розвитку кластерів є наявність робочих зв'язків і координації зусиль між учасниками кластеру. Ці зв'язки можуть мати різну природу, включаючи формалізовані взаємини між головною компанією і постачальниками, між самими постачальниками, партнерство з постачальниками обладнання і спеціалізованого сервісу; зв'язку між компаніями, ЗВО та НДІ в рамках співпраці під час реалізації спільних НДДКР і освітніх програм. Контакти між компаніями малого та середнього розміру можуть бути пов'язані також з координацією їх зусиль по колективному просуванню товарів і послуг на існуючі та нові ринки [4].

Слід зазначити, що в кластерах різної спрямованості спостерігається значна інноваційна активність, зацікавленість у розвитку та пошук нових форм взаємодії всіх суб'єктів діяльності. Тим самим кластери розглядаються як точки росту національних ринків і фактори росту конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

У рамках кластерного простору виникають специфічні виробничо-економічні відносини, що визначають ефективність функціонування учасників кластера і забезпечують умови для створення комплексного продукту, конкурентного на ринку, підвищення рівня капіталізації суб'єктів господарювання, що входять у кластер. Важливою характеристикою кластера виступає інноваційна сприйнятливість, що формує умови для зростання економіки, залучення інвестицій, посилення конкурентних позицій підприємств території. Використання кластерної політики при реалізації інноваційної стратегії дає можливість країнам, які застосовують таку модель управління, домагатися приросту ВВП на рівні від 75 % до 90 % [5]. Стратегії реалізації інноваційної політики можуть використовувати різні підходи до концентрації інтелектуальної компоненти і саме "кластерна концентрація" інтелектуального кластера стає все привабливішою.

Особливої уваги в цих умовах заслуговує розвиток інтелектуальної компетентності трудових ресурсів, без якого неможливе розширення виробництва наукоємних продуктів і високотехнологічних послуг.

Інтелектуальна компетентність — це здатність працівників володіти прийомами активних когнітивних процесів (осмислення, застосування, аналіз, узагальнення, оцінка та синтез інформації), що дозволяє ефективно вирішувати професійні завдання різного рівня склад-

Таблиця 1. Джерела фінансового забезпечення розробки інтелектуальних кластерів

Власні джерела	Позикові джерела	Залучені джерела
Власні кошти підприємств-учасників кластера	Банківські позики	Субвенції та державне інвестування
Прибутки від виробничо-господарської, фінансової діяльності кластера	Комерційні позики	Кошти регіональних і місцевих організацій сприяння економічному розвитку
Пайові внески учасників кластера	Лізингові угоди	Кошти міжнародних цільових фондів
Кошти статутного та амортизаційного фондів	Андеррайтинг	Інша безоплатна фінансова допомога
Кошти координаційного центру (Ради кластера) від основної діяльності		Кредиторська заборгованість
Внутрішнє запозичення за рахунок власних джерел		Кошти венчурних фондів

ності, використовуючи свої особистісні якості на основі індивідуального досвіду з метою досягнення результату в певній предметній галузі. До основних характеристик інтелектуальної компетентності відносять: 1) сприйнятливість і відкритість до інновацій; 2) наявність інноваційного та креативного мислення в контексті конкретних завдань; 3) вміння доводити теоретичні розробки до техніко-технологічного втілення.

Отже, інтелектуальний кластер формується на основі мережевого принципу організації економічних відносин його структурних елементів, за яким передбачається координація діяльності незалежних учасників єдиного послугового процесу (науково-дослідного, консалтингового, освітнього тощо), об'єднаних горизонтальними взаємозв'язками та зобов'язаннями, діяльність яких направляється господарським суб'єктом — інтегратором мережі на досягнення спільної мети.

Створення інтелектуального кластеру, здатне за рахунок накопичення людського капіталу і досягнення синергетичного ефекту в результаті об'єднання знань у предметних і міжпредметних областях істотно підвищити як потенціал в сфері інноваційної, так і рівень його використання.

Оскільки сьогодні в багатьох високотехнологічних галузях життєвий цикл ідеї від її виникнення до реалізації досить короткий, одним з можливих інструментів підвищення віддачі від накопичених до певного моменту компетенцій і їх цілеспрямованого формування відповідно до майбутніх пріоритетів може стати створення інтелектуальних кластерів як бази для інноваційного розвитку. При цьому формування подібних кластерів має відбуватися як мінімум на рівні регіону або на більш високому рівні [6].

Інтелектуальні кластери є системою тісних взаємозв'язків не тільки між фірмами, їх постачальниками і клієнтами, але і між інститутами знань, серед яких великі дослідницькі центри і університети як генератори нових знань і інновацій забезпечують високий освітній рівень регіону, як наслідок — модернізація економіки окремого регіону і економіки загалом. З'являється можливість координування зусиль і фінансових засобів як передбачених у бюджетах різних рівнів, так і приватного капіталу для створення нового продукту і технологій і виходу з ними на ринок. У межах кластера стає можливим вибудовування замкнутого технологічного ланцюжка — від створення продукту до його виробництва

і виходу на ринок. Разом з тим, цей ланцюжок дозволяє значною мірою економити державні інвестиційні кошти з максимізацією економічного та соціального ефекту.

Інтелектуальний кластер характеризується:

— галузевими мережами організацій, що надають інтелектуальні послуги. Це внутрішньопослужові мережі надання конкретного виду послуг (освітні, консалтингові, культурні тощо мережі) та міжпослужові мережі надання різних видів інтелектуальних послуг;

— міжгалузевими мережами, що є організаційною формою економічних зв'язків організацій, що надають інтелектуальні послуги та, по-перше, постачальників ресурсів (ресурсні мережі); по-друге, споживачів інтелектуальних послуг (клієнтські мережі); по-третє, учасників різних стадій інноваційного процесу (інноваційні мережі);

— регіональні соціальні мережі, включення у які організацій, що надають інтелектуальні послуги сприяє реалізації їх ролі як чинника людського розвитку у регіоні.

Слід зазначити, що, по-перше, всі види інтелектуальних кластерів можуть бути створені як державними (комунальними), так і приватними комерційними та некомерційними організаціями, що діють у сферах освіти, охорони здоров'я, консалтингу, науково-технічного обслуговування, соціально-культурних послуг. Це державні та приватні школи, вищі навчальні заклади, лікарні, консультаційні та науково-технічні центри та ін. По-друге, головними регуляторами діяльності суб'єктів, що надають інтелектуальні послуги, є ринок інтелектуальних послуг, спеціальні акти державно-нормативної регламентації діяльності в сферах освіти, охорони здоров'я, консалтингу, науково-технічного обслуговування, закони та підзаконні акти, що регулюють підприємницьку діяльність, саморегульовані організації: різні асоціації, об'єднання, спілки медичних працівників, консультантів, працівників освіти, науки та ін.

Джерелами фінансового забезпечення розробки інтелектуальних кластерів на сьогодні можуть бути власні, позикові та залучені ресурси (табл. 1).

Власні джерела — це кошти, вкладені учасниками кластера, а також кошти, що формуються як результат фінансової та виробничо-господарської діяльності кластера загалом, що визначається результатами діяльності окремих його учасників. Позиковими дже-

релами є банківський кредит на поповнення обігових коштів, а також кредиторська заборгованість, яка останнім часом практично виступає головним джерелом короткотермінового фінансування суб'єктів господарювання.

Проте стосовно кластера цей поділ має певні особливості. Власними джерелами є: кошти статутного, амортизаційного фондів, нерозподілений прибуток підприємства-реалізатора, власні кошти одноосібних виробників і кошти некомерційної організації — координаційного центру від основної діяльності, ресурси кредитних спілок, створених суб'єктами кластера. До позикових та залучених джерел формування фінансового капіталу слід віднести кошти суб'єктів підприємницької діяльності, що не є безпосередніми членами, але можуть бути учасниками кластера, кошти населення, іноземні інвестиції, бюджетні асигнування під реалізацію регіональних програм у межах кластера, ресурси банків і небанківських фінансово-кредитних установ [7], залучені кошти за допомогою андеррайтингу, кошти венчурних фондів та "бізнес-ангелів".

Також в інтегрованих структурах поширеною є практика взаємного кредитування, що передбачає фінансування визначеної операції чи проекту одного з учасників об'єднання з кредитів, наданих іншими учасниками об'єднання. Таке джерело формування фінансового капіталу інтегрованої структури (внутрішнє запозичення за рахунок власних джерел) — ефективний інструмент оперативного фінансування учасників групи, що дає змогу швидко перерозподілити фінансовий капітал для реалізації передбачених завдань [8].

ВИСНОВОК

Проведене нами дослідження свідчить про те, що на сьогодні інтелектуальна кластерна модель розвитку є надзвичайно актуальною та необхідною. Така модель дає змогу поєднувати інтереси різних структур, стає передумовою формування специфічних соціально-економічних відносин, забезпечує створення сприятливої інфраструктури та бізнес-клімату. Саме завдяки розвитку і впровадженню наукоємних технологій можливе певне економічне зростання. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань означеної проблеми, а відкриває перспективу для розробки фінансових механізмів забезпечення діяльності інтелектуальних кластерів.

Література:

1. Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 09.04.2004 № 1676-IV [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>
2. Лукьянец В.С. Наука XXI века: прорыв в новую реальность / В.С. Лукьянец // Наука. Синергетика. Освіта: матеріали Міжнар. конф. — Суми: СумДПУ, 2005. — С. 3—20.
3. Ткачук І.Г., Кропельницька С.О., Петруняк А.Д. Організація виробництва за кластерною моделлю: навчальний посібник. — Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. — 280 с.

4. Портер Майкл. Конкуренция: Пер. с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005 — 608 с.

5. Латыпова Е.В. Инновации в системе экономических категорий: попытка систематизации подходов / Е.В. Латыпова, А.Н. Петров, А.В. // Вестник Самарского государственного экономического университета. — 2015. — № 11. — С. 85—94.

6. Шраер А.В. Инновационные кластеры и кластеры компетенций: взаимосвязь понятий / А.В. Шраер, Е.В. Латыпова // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. — 2015. — № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=3662

7. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія / І. Ткачук, С. Кропельницька. — Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. — 262 с.

8. Козенкова Т. Управление денежными потоками группы компаний [Електронний ресурс] / Т. Козенкова // Экономика и жизнь — Режим доступу: <http://www.eg-online.ru/article/51672>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On a nationwide comprehensive program for the development of high-tech science-intensive technologies", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1676-15> (Accessed 5 October 2018).
2. Luk'janec, V. S. (2005), "The science of the XXI century: a breakthrough in a new reality", Materialy mizhnarodnoi konferentsii. Nauka. Synergetyka. Osvita [Proceedings of the international conference. Science Synergetics. Education], Sumy State Pedagogical University, Sumy, Ukraine, pp. 3—20.
3. Tkachuk, I. H. Kropel'nyts'ka, S. O. and Petruniak, A. D. (2009), Orhanizatsiia vyrobnytstva za klasternoiu modelliu [Organization of production according to the cluster model], Tipovit, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
4. Porter, M. (2005), Konkurencija [Competition], Viliams, Moskow, Russia.
5. Latypova, E. V and Petrov, A. V. (2015), "Innovations in the system of economic categories: an attempt to systematize approaches", Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta, vol. 11, pp. 85—94.
6. Shraer, A. V and Latypova, A. V. (2015), "Innovative clusters and competence clusters: the interconnection of notions", Upravlenie jekonomicheskimi sistemami [Online], vol. 8, available at: http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=3662 (Accessed 5 October 2018).
7. Tkachuk, I. and Kropel'nyts'ka, S. (2009), Upravlinnia finansamy novykh vyrobnychkh system: teoriia, metodolohiia, praktyka [Financial management of new production systems: theory, methodology, practice], Tipovit, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
8. Kozenkova, T. (2009), "Cash flow management group of companies", Jekonomika i zhizn', [Online], available at: <http://www.eg-online.ru/article/51672> (Accessed 4 October 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.